

KAZAKİSTAN EKONOMİK YAPISI VE TÜRKİYE İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Mehmet YÜCE*

Dilşad KELEŞ**

Özet

Türkiye, Kazakistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkedir ve iki ülke arasındaki ilişkilerin temelinde kan bağı, akrabalık ilişkileri yatmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik çıkar amacı gözetmeyen Türkiye-Kazakistan ilişkisinin barışçıl bir ortamda sürdüğünü söylemek mümkündür. Barışçıl ortamda süren, sosyal, kültürel, siyasi ilişkilerin, ekonomik ortama taşınması ve hukuki zemine dayandırılması amacıyla, ekonomik işbirliğini oluşturan birçok anlaşma yapılmıştır. Ticari ilişkilerin sürdürülmesi noktasında geçmişten günümüze bakıldığında, Türk-Kazakistan ticaret hacmi belirli bir noktaya gelindiği görülmektedir. Bu çalışmada Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Kazakistan ve Türkiye arasındaki ticari, ekonomik ilişkiler incelenmiştir. Öncelikle Kazakistan ekonomisi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ardından Türkiye-Kazakistan ticari ilişkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Ülke Ekonomisi, Dış Ticaret, Türkiye-Kazakistan.

KAZAKHSTAN ECONOMIC STRUCTURE AND ECONOMIC RELATIONS WITH TURKEY

Abstract

Turkey is the first country to recognize the independence of Kazakhstan and the basis of the relations between the two countries lies in blood ties and kinship relations. In this context, it is possible to say that the relationship between Turkey and Kazakhstan, which does not pursue economic interests, continues in a peaceful environment. In order to bring the social, cultural and political relations in a peaceful environment to the economic environment and to base them on a legal basis, many agreements that constitute economic cooperation have been made, and when we look from the past to the present, it is seen that a certain point has been reached. In this study, the commercial and economic relations between Kazakhstan and Turkey, which gained their independence after the dissolution of the Soviet Union, were examined. First of all, general information about the economy of Kazakhstan was given. Then, Turkey and Kazakhstan trade relations were evaluated.

Keywords: Kazakhstan, Country Economy, Foreign Trade, Turkey-Kazakhstan.

* Prof. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı, myuce@uludag.edu.tr.

** Öğrenci, Bursa Uludağ Üniversitesi Maliye Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, dilsadkeles16@gmail.com.

GİRİŞ

Kazakistan ile diplomatik ilişkiler 2 Mart 1992'de kurulmuştur. Ülkemiz ile Kazakistan arasındaki ortak tarihi bağlar, ikili ilişkilerin hızla gelişmesinin temelini oluşturmuştur. Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra imzalanan çok sayıda anlaşma ve protokol ile çeşitli alanlardaki ilişkilerimiz ve işbirliği ilkelerimiz düzenlenmiştir. Kazakistan ile siyasi ilişkilerimize paralel olarak Kazakistan, bölgedeki en önemli siyasi ve ekonomik ortaklarımızdan biri haline gelmiştir.

Türkiye-Kazakistan ilişkileri çok yönlü ve stratejiktir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Ekim 2009'da ülkemizi ziyareti sırasında imzalanan "Stratejik Ortaklık Anlaşması" ikili ilişkileri yeni bir boyuta taşımıştır. Ayrıca ülkemiz ile Kazakistan arasındaki bölgesel ve uluslararası işbirliği hızla gelişmektedir.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler temel olarak ekonomik ve teknik işbirliği, yatırımın karşılıklı teşviki ve korunması ve çifte vergilemenin önlenmesine ilişkin anlaşmalara dayanmaktadır. Ayrıca, özel sektör arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla 1992 yılında kurulan Türk-Kazak Ekonomik Konseyi, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli bir unsuru teşkil etmektedir. Kazakistan'a ilk ithalat ve ihracat 1992 yılında başlamıştır. Son yıllarda ikili ilişkilerin gelişmesi ve Kazakistan'ın ekonomik büyümesinin yoğunluğu göz önüne alındığında, bugünkü hedef iki ülke arasındaki ticaret hacmini genişletmektir. Türkiye Cumhuriyeti, bölge devletleriyle olan bağlarını ve ilişkilerini geliştirmek için ekonomik, sosyal ve kültürel destekler sağlayarak gücünü artırmak istemektedir.

Yapılan açıklamalar kapsamında bu çalışmada, Kazakistan ekonomisinin genel görünümü hakkında bilgiler verilerek, Kazakistan ekonomisinde önemli sektörler incelenecektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise Kazakistan'ın dış ekonomik ilişkileri değerlendirilerek, bahsi geçen çalışmanın temel konusu olan Türkiye ile ekonomik ilişkiler açıklanacaktır.

1. GENEL AÇIKLAMA

Kazakistan Orta Asya coğrafyasında stratejik bir konuma sahip ülkelerden biridir. Çağdaş Kazakistan Cumhuriyetine ilişkin yapılacak bir incelemede konuları SSCB dönemi ve SSCB sonrası dönem şeklinde ele alınması sağlıklı bir analiz için kaçınılmazdır. Zira

günümüzde Kazakistan'ın sosyo-ekonomik yapısının şekillenmesinde ve yaşanan bir çok sorunun kökeninde SSCB dönemi uygulamaların izi belirgin bir şekilde görülmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti, SSCB sonrası dönemde kolektivist sistemden serbet piyasa sistemine geçmek üzere bir çok reformu hayata geçirmiştir. Ancak bağımsızlık sonrası ilk sekiz yılında reform uygulamalarının yetersiz kalması yanında ülkenin yapısal olarak Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığı Kazakistan'ın 1990'lı yıllar boyunca istikrarsız bir dönem geçirmesine neden olmuştur. Rusya'nın ağır sanayi üretimini azaltması sonucu, bu ülkeye ağır sanayi hammaddesi ihraç eden Kazakistan'ın gelirleri azalmış, bu durum da Kazakistan ekonomisini daraltmış, sektörler olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca Asya ve Rusya Krizlerinden sonra karşı karşıya gelinen birtakım ekonomik zorluklar da istikrarsızlığı derinleştirmiştir (Alagöz ve diğerleri, 2011: 52-53). Tüm bu zorlukların üstesinden gelmek için ülkede birtakım reformlar uygulamaya konulmuştur. Söz konusu reformlar sonucu ülkede ekonomik anlamda bir toparlanma görülmüştür. Bu kapsamda oluşturulan güçlü ekonomik alt yapı, Kazakistan ekonomisinin uluslararası piyasalara uyumunu hızlandırmıştır.

Küreselleşen dünya düzeninde ülkelerin temel görevi, ülkenin yüksek düzeyde rekabet edebilirliğini inşa etmek ve sürdürmek yönünde politikalara işlerlik kazandırmaktır. Bu bağlamda, modern pazarın gereklerine uygun olarak, devletin yurtiçi ekonomik potansiyelini ve üretim koşullarını iyileştirmek için üretime yeniden yön vermenin ve ürünlere olan talebin artmasının önemi belirlenmektedir. Kazakistan'ın kurucu ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev bir konuşmasında;

“Biz bir aileyiz ve sadece bir anayurdumuz var. Her birimizin kaderi Kazakistan'ın kaderinde. Birlikte kaostan refaha geçtik. Sovyet sisteminden piyasa ekonomisine, demokrasiye ve yeni bir etnik uyuma geçebildik. İlk uzun vadeli Strateji olan "Kazakistan-2030" u benimseyerek, kararlılıkla sürdürülebilir kalkınma yolundayız. Ülkemiz 1997-98 "Asya krizi" ni atlattı. Zorluklara rağmen tüm Kazakistanlıların gururu olan yeni başkentimiz Astana'yı inşa etmeye başladık. Devlet inşasının potansiyeli, 2007-2009 küresel ekonomik krizinin zorluklarının başarıyla aşılmasıyla kanıtlandı. Kazakistan, diğer ülkelerden farklı olarak ekonomik büyümesini sürdürdü ve vatandaşlarımızın yaşam standartlarını düşürmedi. 2012 itibariyle Kazakistan, dünyanın en rekabetçi 50 ekonomisi arasında yer aldı. Orta gelirli bir ülkemiz. Dünyanın en büyük 50 ekonomisinden biriyiz. "Kazakistan-2030 Stratejisi

hedefine ulaştı" diyerek dünya pazarında gelişme hedefini belirtmiştir. (Кенжиева ve diğerleri, 2015: 127).

Kazakistan ekonomisinin yeniden yapılandırılarak dinamizm kazandırılması fikri yeni değildir. Yetkililer uzun zamandır bu tür adımlar için yoğun çabalar sarfetmektedirler. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanı tarafından benimsenen programlar daha net ve daha gerçek hale gelerek, imalat sanayinde, tarımda ve altyapı sorunlarının çözümünde daha da büyük bir modernizasyonun yolunu açmıştır. İhracat altyapısı, yolların, limanların inşaatı Kazakistan için büyük önem taşımaktadır. Avrupa'nın Çin'e entegrasyonu, transit devletin rolünün artırılması yoluyla dünya ekonomisinin entegrasyonu, yalnızca küresel hedefler açısından değil, aynı zamanda hammadde ve işlenmiş ürünlerin ihracatının geliştirilmesi açısından da önem arz etmektedir (Ақмағанбетова, 2010: 103). Nitekim tüm bu gelişmelerin makroekonomik gelişmelere de yansıdığını görmek mümkündür.

Tablo 1: Kazakistan'ın Bazı Makro Ekonomik Göstergeleri(1992- 2000)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Nüfus(milyon)	16,4	16,4	16,2	15,9	15,6	15,4	15,1	14,9	14,9
GSYH(milyar TL)	24,9	23,4	20,3	20,4	21,07	22,1	22,2	16,9	18,3
Kişi başı GSYH	5,9	5,5	11,9	16,6	21,07	22,1	22,2	16,9	18,3
Büyüme oranı	-%5,3	-%9,2	-%12,6	-%8,2	%0,5	%1,7	-%1,9	%2,7	%9,8
Dış borç/GSYH	-2,2	10,2	17,2	28,7	27,5	35,0	44,7	71,4	69,3
İşsizlik	0,4	1,1	7,5	10,1	13,0	13,01	13,1	13,4	12,8
Enflasyon	1,472	1,243	1,546	176,3	38,9	17,4	5,7	13,2	17,4
Dış ticaret dengesi (milyon)	-0,33	-2,07	-2,14	-0,93	-0,15	-0,56	-1,0	-0,40	-1,37
Cari hesap/GSYH	-51,7	-8,6	-7,7	-1,3	-3,6	-3,6	-5,5	-1,0	2,0
Bütçe açığı/GSYH	-1,3	-2,4	-4	-2,6	-3,8	-4,2	-3,5	-0,1	-0,2

Kaynak: The World Bank, 2021: 17.05.2021, Trading Economics, 2021:17.05.2021, IMF,2021: 17.05.2021, National Bank of Kazakhstan, 2021: 17.05.2021.

Tablo 2: Kazakistan'ın Bazı Makro Ekonomik Göstergeleri (2001-2009)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Nüfus(milyon)	14,8	14,9	15,0	15,1	15,1	15,4	15,7	15,9	14,9
GSYH (milyar)	22,4	24,4	29,8	40,7	56	77,1	94,30	113,0	115,31
Kişi başı GSYH	1,49	1,66	2,06	2,86	3,71	5,10	6,60	7,15	7,16
Büyüme oranı	%13,5	%9,8	%9,2	%9,0	%9,4	%10,6	%8,7	%3,4	%1,20
Dış borç/GSYH	67,6	74,8	76,9	78,4	74,1	99,8	102	93	109,7
İşsizlik	10,4	9,3	8,8	8,4	8,1	7,8	7,0	6,9	6,5
Enflasyon	8,4	5,8	6,4	6,9	7,6	8,6	10,8	18,6	4,7
Dış ticaret dengesi (milyon)	0,98	1,98	3,68	6,78	10,32	14,60	15,14	25,50	14,79
Cari hesap/GSYH	-	-8,6	-7,7	-1,3	-3,6	-3,6	-5,5	-1,0	-4,7
Bütçe açığı/GSYH	2,7	1,4	2,9	2,7	5,8	7,4	-1,7	-2,1	-0,2

Kaynak: The World Bank, 2021: 17.05.2021, Trading Economics, 2021:17.05.2021, IMF,2021: 17.05.2021, National Bank of Kazakhstan, 2021: 17.05.2021.

Kazakistan yer altı kaynaklar yönünden zengindir. Ülkede hammadde yanında zengin metalurji kaynakları da mevcuttur. Son on yılda ekonomik kalkınmada kayda değer sonuçlar elde eden Kazakistan'da, stratejik planların yetkin ve tutarlı bir şekilde uygulanması nedeniyle, ülkenin ekonomik potansiyeli artmıştır ve küresel mali krizden etkili bir şekilde dışarı çıkmayı mümkün kılmak için gerekli kaynaklar da biriktirilmiştir (Акмағанбетова, 2010: 103).

Bağımsızlık döneminden sonra Kazakistan birçok açıdan diğer Orta Asya cumhuriyetlerine göre ön plana çıkmayı başarmıştır. Son yıllarda yaklaşık yüzde 10'luk büyüme ekonomisi ile ülke, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun eski Sovyet cumhuriyetleri arasında piyasa ekonomik reformlarını takip etmede lider olmuş ve yatırım yapılabilir seviyeye gelmiştir (Brauer, 2007: 189).

Kazakistan ekonomisinin 1992-2008 yıllarına ait verilerin yer aldığı tablolardan da görüleceği üzere, son yıllarda uygulanan sosyo-ekonomik politikalarının ülke ekonomisini olumlu etkilediğini söylemek mümkündür. 2000 yılında hem dış hem de iç faktörler

Kazakistan için olumlu gelişmelere sebep olmuştur. Kazakistan parasının (Tenge'nin) devalüasyonundan sonra yerli üreticilerin rekabet gücü artmış, yatırım faaliyeti artmış ve işletmelerin finansman koşulları da iyileşme göstermiştir. 2000 yılı sonunda, 1991'den bu yana ulaşılan en yüksek ekonomik büyüme oranı elde edilmiştir. Ayrıca bu yıllarda madencilik, işleme endüstrileri ve elektrik, gaz ve su üretimi ve dağıtımında sırasıyla % 21,5,% 15,6 % 5,5 ile sanayi üretimindeki yıllık artış % 14,6 olmuştur. Ayrıca ithal ikamesi programının uygulanması, gıda, tekstil ve deri endüstrilerinde üretilen fiziksel hacimlerin sırasıyla % 8,9, % 19,2 ve % 28,7 oranında büyümesini teşvik ederek ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlamıştır (National Bank, 2000: 4).

2009' un 3. çeyreğinden itibaren Kazakistan Cumhuriyeti'nde ekonomik büyümede bir miktar toparlanma gözlenmektedir. Bu dönemlerde Hükümet, Ulusal Banka ve Mali Piyasaların ve Mali Kuruluşların Düzenlenmesi ve Denetlenmesine İlişkin Ajansın 2009-2011 dönemi için ekonomi ve mali sistemin istikrarı için Ortak Eylem Planının bir parçası olarak uygulanan bir dizi düzenleme, ekonomik büyümenin desteklenmesine yardımcı olmuştur. Ortak Eylem Planı doğrultusunda bankacılık, inşaat ve tarım-sanayi sektörlerine sağlanan finansal destek ve yatırım projelerinin hayata geçirilmesi, küresel krizin ekonomi üzerindeki olumsuz etkisini azaltarak istikrar sürecine önemli bir destek sağlamıştır (National Bank Of The Republic Of Kazakhstan, 2010: 4). Özetle, 2000'li yıllardan itibaren ülke ekonomisini güçlendirmeye yönelik yapılan reformlar ile makroekonomik göstergelerde olumlu gelişmelerin izlendiği görülmektedir.

Tablo 3: Kazakistan'ın Bazı Makro Ekonomik Göstergeleri (2010-2019)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nüfus (milyon)	16,32	16,56	16,80	17,03	17,28	17,54	17,80	18,03	18,30	18,51
GSYH (milyar TL)	148,04	192,63	208,0	236,6	221,4	184,40	137,30	166,9	179,3	181,7
Kişi başı GSYH	9,07	11,6	12,3	13,9	12,9	10,5	7,7	9,2	9,8	9,8
Büyüme oranı	% 7,3	% 7,4	% 4,8	% 6,0	% 4,2	% 1,2	% 1,1	% 4,1	% 4,1	% 4,5
Dış borç/GSYH	92,6	75,4	75,3	70,8	79,4	88,7	132	106,9	99,8	98,3
İşsizlik	5,8	5,4	5,3	5,2	5,1	4,9	5,0	4,9	4,8	4,8
Enflasyon	19,5	20,5	4,8	9,5	5,8	1,8	13,6	11,2	9,2	9,2

Dış Ticaret Dengesi (milyon)	15,00	28,50	44,84	38,14	38,1	11,62	9253,4	16,7	14,8	14,9
Cari hesap/GSYH	1,8	10,2	2,2	1,9	6,1	-6,01	-8,1	-5,1	-138,0	-7,2
Bütçe açığı/GSYH	-4,3	-4,1	-4,0	-3,8	-3,0	-2,0	-2,0	-3,0	-1,0	-2,0

Kaynak: The World Bank, 2021: 17.05.2021, Trading Economics, 2021:17.05.2021, IMF,2021: 17.05.2021, National Bank of Kazakhstan, 2021: 17.05.2021, National Bank of Kazakhstan, Statistical Bulletin, 2021: 17.05.2021, National Bank of Kazakhstan, Annual Report, 2021: 17.05.2021.

2010-13'teki makroekonomik durum, küresel ekonomideki toparlanma ve Kazakistan'ın temel ihrac mallarına yönelik artan talebin bir sonucu olarak kademeli olarak istikrar kazanmaya başlamıştır. 2014'ten günümüze, Kazakistan ekonomisi düşen petrol fiyatları, azalan ihracat ve ulusal para birimindeki değer kaybı nedeniyle önemli şoklar yaşamıştır. Durum, jeopolitik krizler ve Kazakistan'ın ana ticaret ortaklarının, özellikle Rusya, AB ve Çin'in yavaşlayan ekonomileriyle daha da kötüleşmiştir. 2016'da reel yıllık GSYİH, 2009 krizinden sonra ilk kez % 0,1 daralma yaşamıştır (Akishev, 2017). Ancak, hükümetin krizle mücadele programları çerçevesinde ekonomiyi canlandırmak ve çeşitlendirmek için aldığı önlemler, şokların etkisini kısmen telafi ederek, istihdamı sürdürerek ve petrol dışı sektörlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İnşaat sektörü, tarım, imalat, ulaştırma gibi sektörler GSYİH'nın pozitif dinamiklerine önemli katkılar sağlamıştır. Buna ek olarak, hem hükümet hem de özel sektör tarafından finanse edilen sabit sermaye yatırımlarının büyümesi yüksek olmaya devam etmektedir. İç tüketimin dinamikleri, nüfusun ve işletmelerin yeni ekonomik koşullara kademeli olarak uyum sağladığını göstermektedir. Genel olarak, ekonominin kademeli olarak toparlanmasına geçişten bahsetmek mümkündür ancak bu eğilim istikrarsızdır ve büyük ölçüde dış ekonomik çevrenin istikrarına bağlıdır (Akishev, 2017).

2. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN GENEL EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ

2.1. Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomisine Genel Bakış

Kazakistan'ın ekonomik dönüşümünün zorluklarını anlamak için, öncelikle bağımsızlık arifesinde ülke ekonomisinin temel özelliklerini tanımak önemlidir. Sovyetler

Birliği'nin ekonomik sistemi altında, Kazakistan başta tahıl olmak üzere malzeme ve tarım ürünleri üretmekteydi. Sovyetler döneminde, mineraller Kazakistan'ın en baskın hammaddeleriydi. 1989'da Kazakistan, Sovyetler Birliği'ndeki tüm kömürün % 19'unu ve tüm demir cevherinin % 10'unu üreten Kazakistan, 1990'ların başında yeni petrol ve gaz sahalarını keşfetmeye başlamıştır (Wandel ve diğerleri, 2009: 2)

Kazakistan ekonomisinin piyasa ekonomisine geçiş sürecinde başlangıç koşullarının ortaya konması açısından referans noktası, 1991-1995 dönemidir (Togay, 2009: 208). Hükümet, Ocak 1992'de hızlı bir şekilde fiyat liberalizasyonuna yönelmiştir, ancak iyi işleyen bir piyasa ekonomisi için gerekli kurumları takip edememiştir. Böylece, merkezi planlamanın koordinasyon mekanizmaları, verimsiz de olsa, işleyişinin yerini bir koordinasyon boşluğuna bırakmıştır. 1992-93 hiperenflasyonunu orta enflasyon seviyelerine indirmedeki yavaşlama olgusu, piyasa ekonomisinin kötü işleyişine sebep olmuştur. Sovyet cumhuriyetleri arasında Kazakistan, birlik ekonomisine en sıkı şekilde entegre olmuş ülkelerden biri olduğu için fiziksel parçalanma daha da şiddetlenmiştir. Özellikle, maden zenginliği, Sovyetler Birliği'nin (genellikle Rusya'da) başka yerlerdeki tedarikçilerini, tesislerini ve son kullanıcıları içeren üretim zincirlerine bağımlı olan teşebbüslerle ilişkiliydi. Batı Kazakistan'daki yeni doğan petrol endüstrisi Rus boru hatlarına dayanmaktaydı, ancak Kazakistan'ın kuzeydoğudaki Pavlodar ve güneydeki Çimkent'teki ana rafinerileri boru hattıyla Sibiryaya petrol sahalarına bağlanmıştı (Pomfret, 2005: 861).

Bağımsızlık döneminde nüfusu 17 milyondan on yıl sonra 15 milyonun altına düştüğu için Kazakistan, 1990'larda yüksek göç yaşamıştır. 1989'daki son Sovyet nüfus sayımına göre nüfus kabaca beşte ikisi Kazak, beşte ikisi Rus ve beşte biri diğer etnik gruplardan oluşmaktaydı. On yıl önce cumhuriyetin en büyük grubu olan Ruslar, başkent Almatı'da ve Rusya Federasyonu sınırındaki kuzey ve doğu bölgelerinde yoğunlaşmıştı. Diğer gruplar arasında, batıdan ve doğudan gelen işgalcileri destekleyen beşinci kol olma potansiyellerinden korkan Stalin tarafından Kazakistan'a gönderilen büyük etnik Alman ve Koreliler bulunmaktaydı. Almanların çoğu 1990'ların başında Almanya'ya göç etmek için Alman vatandaşlık kanunlarından yararlandı. Her ikisi de orantısız sayıda ülkenin iyi eğitimli ve yetenekli insanlarını içeren, bağımsızlık sonrası ilk yıllarda önemli bir beyin göçünü teşkil etmekteydi. Göç, Kazakistan'ın ekonomik performansını olumsuz yönde etkileyen diğer etmenler arasındaydı. Ancak diğer refah göstergeleri, Kazakistan'ın GSYİH tahminlerinin öne sürdüğu kadar kötü performans göstermediği ve tahminlerle gerçek arasındaki bu uçurumun

komşu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine göre Kazakistan için daha büyük olduğu izlenimini güçlendirmektedir. Yine de, mutlak veya göreceli büyüklüğü ne olursa olsun, Kazakistan'ın 1990'lardaki üretim performansı potansiyelinin çok altındaydı. Bu bağlamda, söz konusu makro göstergeler itibarıyla ortaya çıkan büyüme sürecinin sağlıklı bir büyüme süreci olmadığı ve bu yıllarda rekabet gücü yüksek bir ekonomik yapı yaratılmadığı söylenebilir. 1990-2000 dönemi sonrasında ise Avrasya ekonomik entegrasyon projesi kapsamında Rusya ile bir birlik her zaman resmi bir öncelik olsa da, diğer ticari entegrasyon alternatifleri de ülke tarafından takip edilmiştir. Kazakistan'ın küresel pazarlarla entegrasyonunu ilerletme ve ülke ekonomisini daha rekabetçi hale getirme amacına yönelik çeşitli reformlar yapılarak, ülke ekonomisine dinamizm katılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, bir ekonominin istihdam ve dış ticaret yapısının, temel olarak, üretim yapısına bağlı olarak şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda, üretim yapısının nasıl bir değişim gösterdiği, ekonomik sektörlerin büyümeye katkısının incelenmesi, dinamizme katkı sağlamak açısından ülkenin öncelikli ekonomi politikası halini almıştır. (Pomfret, 2005: 862).

Tablo 4: Ekonomik sektörlerin GSYH büyümesine katkısı (%), 2016– 2020

	2016	2017	2018	2019	2020
GSYH	1,1	4,1	4,1	4,5	-2,6
Tarım	5,4	3,2	3,8	-0,1	5,6
Sanayi	1,1	6,8	4,4	5,5	1,6
Hizmet	0,9	2,5	3,9	4,4	-5,6

Kaynak: Asian Development Bank, 2021.

Kazakistan, dünyanın önde gelen hububat ve un ihracatçı ülkesidir. Kuzeydeki ekilebilir alanın %70'i buğday, arpa, darı ile ekilmektedir. Kazakistan'da ekonomik sektörlerin büyümeye katkıları başlıklı tablo bu durumu destekler niteliktedir. Ülkenin güneyinde pirinç, pamuk ve tütün yetiştirilmektedir. Kazakistan'da ayrıca meyve bahçeleri, üzüm bağları da mevcuttur. Başlıca ihraç kalemleri, madencilik, enerji, metalurji ve kimya endüstrilerinin yanı sıra tahıl ürünleridir. Günümüzde ülke ürünleri 120 ülkeye ihraç edilmektedir. Ülkenin baş ticaret ortakları: Rusya, Çin, Avrupa devletleri'dir (Nogayeva, 2019: 349).

Ülkenin petrol rezervleri doğal gaz rezervlerine göre daha fazladır ve eski Sovyet Cumhuriyetleri içinde Rusya'dan sonra ikinci büyük petrol üreticisi konumundadır. Günümüzde sanayi sektörünün büyük bir bölümünü petrol sanayi oluşturmaktadır. Ülke ekonomisi büyük ölçüde petrol ihracatı gelirlerine dayalıdır (Kazakistan Ülke Raporu, 2019: 7). Kazakistan'da 2020 yılının Ocak-Ekim döneminde 6,5 trilyon tenge (15,4 milyar dolar) değerinde 61,2 milyon tonluk ham petrol üretiminin yapılması bu durumun en açık örneğidir. Ayrıca Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine 120,3 milyon dolar değerinde 439,4 bin tonluk ham petrol ihracatı yapılmakta ve bu ülkeler arasında Özbekistan, Kazakistan petrolünün ana ithalatçısı olarak yerini korumaktadır (Казахстан занял 11 место в рейтинге стран по запасам нефти, 2020). Petrol sektörü ile hız kazanan ekonomik büyüme ülkedeki diğer sektörlerin gelişimine de yardımcı olmuştur. Bu noktada, hizmet sektörü ülkede en fazla istihdam sağlayan sektör konumundadır. Ancak 2020 yılında dünya genelinde yaşanan salgın krizi, söz konusu sektörün gelişimini olumsuz etkilemiş olup tarım ve sanayi sektörü, hizmet sektörü kadar olumsuz etkilenmemiştir.

Tablo 5: Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri(2016-2020, Milyon Dolar)

2016	2017	2018	2019	2020
17,22	4,71	83,41	3,37	-

Kaynak: World Bank, 2021.

Bölgeye gelen doğrudan yabancı yatırımlarının %80'ni çeken Kazakistan'a son 5 yılda 80 milyon ABD dolarının üstünde yatırım yapılmıştır. Kazakistan, Beş Halk Reformlarını uygulamak için temel dönüşümler öngören "Ulusların Planı- 100 Somut Adım" uygulanmasına başlamış, bununla profesyonel bir devlet idaresinin oluşturulması, hukukun üstünlüğü, sanayileşme ve ekonomik büyüme ile birliğin sağlanması, halka hesap verebilir bir devletin oluşturulması öngörülmüştür. Ayrıca ekonomik çeşitliliğin sağlanması ve bir sanayi altyapısının oluşturulması amacıyla politikalar uygulanmaya devam edilmektedir (Nogayeva, 2019: 349).

Ülkede tahmini maliyeti on trilyon dolar olarak değerlendirilen 5 binden fazla maden kaynak yeri de bulunmaktadır. Kazakistan, çinko, volfram ve barit rezervlerinde-dünyada birinci, gümüş, kurşun ve kromitlerde ikinci, bakır ve florit rezervleri açısından üçüncü, altın rezervleri açısından ise dünya altıncısıdır. Ayrıca, Kazakistan Cumhuriyeti kömür rezervleri bakımından 8., uranyum rezervleri bakımından 2. sırada yer almaktadır (Nogayeva, 2019:

349). Bu kapsamda, dünyanın beşinci en büyük bakır rezervlerine sahip olduğu tespit edilmiştir (Wandel ve diğerleri, 2009: 4).

Tablo 6: Petrol ve Petrol Dışı GSYİH Değişikliği(%), (2017-2021)

	2017	2018	2019	2020	2021
GSYH	4,1	4,1	4,5	-2,6	-3,8
Petrol	8,7	8,4	-0,3	0,0	1,4
Petrol Dışı	2,7	2,7	5,6	4,8	4,5

Kaynak: International Monetary Fund, Republic of Kazakhstan: Staff Report: 2020.

Kazakistan, 2020 yılında dünyanın en çok petrol rezervine sahip olan ülkeler arasında dünya petrol rezervi sıralamasında yıllık 30 milyar varil üretim hacmiyle 11. sırada yer almaktadır (Казакстан занял 11 место в рейтинге стран по запасам нефти, 2020).

Kazakistan'da petrol üretimi, işlenmesi ve nakliyesinin muhasebeleştirilmesinin otomatikleştirilmesi amacıyla Enerji Bakanlığı, bilgi sistemi oluşturmaktadır. Bu amaca yönelik olarak 2020 yılında petrol ve gaz yoğunlaşmasının muhasebeleştirilmesi için bilgi sistemi pilot modda başlatılmıştır. Bilgi sistemindeki veriler, petrol ve gaz sektörünün özneleri tarafından kurulan ticari ölçüm cihazları ve yazılımlar sayesinde, şirketlerin bilgi sistemlerinin petrol ve gaz piyasasında uygulanmalarına olanak sağlayacaktır (Казакстан занял 11 место в рейтинге стран по запасам нефти, 2020).

Günümüzde Kazakistan'da yürütülen ekonomi politikalarının temel amacı ekonominin petrole ve dünya petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara olan bağımlılığını azaltmak ve 2050 yılında dünyanın rekabet gücü en yüksek 30 ülkesi arasında yer almaktır. Bu amaca yönelik, Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev tarafından 14 Aralık 2012 tarihinde açıklanan ve sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan Kazakistan – 2050 Stratejisi başlıklı programa göre, 2050 yılına gelindiğinde petrol dışı sektörlerin ekonomideki payının % 32'den yüzde 70'e çıkarılması ve Kazakistan'ın iş yapma kolaylığı listesinde ilk 20 üke arasına girmesi öngörülmektedir (Deik / Türkiye-Kazakistan İş Konseyi, 2018: 1).

2.2. Kazakistan Ekonomisinde Önemli Sektörler

2.2.1. Sanayi ve Hizmetler

Ekonomisinin petrol ve madenlerin çıkarılması ve bu ürünlerin ihracatına dayanan Kazakistan'da, güçlü sanayi altyapısının oluşturulması amacıyla politikalar uygulanmaktadır. Bunun yanında üretime yönelik yatırımlar da çoğunlukla petrokimya ve metalürji sanayine dayanmaktadır. Ekonomide sektörel çeşitliliği sağlamak ve yer altı kaynaklarından oluşan ekonomik yapının geliştirilerek sanayi üretiminin geliştirilmesini amacıyla, Özel Ekonomik Bölgeler kapsamında çeşitli kolaylıklar sağlanmaktadır. Sağlanan teşvikler kapsamında ülkede 14 Özel Ekonomik Bölge bulunmakta olup, yatırımcı firmalara çeşitli vergi muafiyetleri, uygun faizli kredi tahsisleri başta olmak üzere çeşitli teşvikler sağlanmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020: 25).

2.2.2. Hafif Sanayi

Kazakistan'da hafif sanayi alanında hammadde işleme teknolojilerinin geliştirilmesi, yüksek katma değerli ürünler üretilerek iç pazarın ihtiyaçlarının karşılanması ve ihracatın artırılması başlıca stratejik hedefler odak noktası olarak belirlenmiştir. Günümüzde Kazakistan'da öncelikle tekstil sektörü olmak üzere, hafif sanayi ürünlerine olan ihtiyaç çoğunlukla ithalat aracılığıyla karşılanmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020).

Kazakistan'da küresel krizden en çok etkilenen, neredeyse durma noktasında gelen sektörlerin başında hafif sanayi gelmektedir. Kazakistan'ın toplam sanayi üretiminde hafif sanayinin payının sadece % 0,9 düzeyinde olması, hafif sanayi üretiminin yaklaşık yüzde 38'inin tekstil ve hazır giyime, yüzde 11'inin ise deri mamullerine yönelik olması bu durumu destekler niteliktedir. Bu alandaki ithalatta ise tekstil ve hazır giyimin payı yüzde 75'tir. Ancak ayakkabı ve diğer deri mamuller, tekstil ve hazır giyim üretimi için yeterli hammaddeye sahip olan Kazakistan, önümüzdeki yıllarda bu potansiyelini kullanarak ithalatın önüne geçerek, rekabetçi, kaliteli ürünler üreten ulusal hafif sanayi sektörünün şekillendirilmesini amaçlamaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020).

2.2.3. Madencilik ve Metalürji

Madencilik sektörünün, stratejik amacının rekabet gücünü yükseltmek, ürün çeşitliliğini sağlamak ve işlenmiş, yüksek katma değerli mamullerin toplam üretimdeki payını artırmak olması sebebiyle, söz konusu sektör hammadde ihtiyacının karşılanması açısından Kazakistan ekonomisinde büyük öneme sahiptir. Kazakistan'ın sahip olduğu zengin maden kaynakları sektöre ilgi duyan potansiyel yatırımcılar açısından başlıca teşvik edici bir unsurdur. İstatistiki verilere bakıldığında, Kazakistan'ın dünya rezervlerindeki payının; %30 ile krom, %25 ile manganez, %10 ile demir, bakır, kurşun ve %13 ile çinko şeklinde olduğu görülmektedir. Ülke uranyum rezervleri açısından dünyada ikinci sırada olmakla birlikte, üretimde ve ihracatta ilk sırada yer almaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020).

Kazakistan, uluslararası ortak yatırımları teşvik etmek amacıyla ülkede ilerleyen yıllarda gerçekleştirilmesi planlanan madencilik, demir-çelik, kimya, turizm, hayvancılık gibi alanlarda yatırıma uygun projelerin listesini yayınlamıştır. Farklı alanlardan birçok projeyi bünyesinde bulunduran proje havuzunda madencilik ve metalürji projelerinin yoğunluğu dikkat çekerken proje havuzunda yer alan ilgili projeler şu şekilde sıralanmıştır (Madencilik Türkiye Dergisi, 2020).

- Mangistau Bölgesinde Bulunan Zhezdybassay Bakır Yataklarının Geliştirilmesi
- Koktenkol Sahasında Tungsten Cevherlerinin Geliştirilmesi
- Karaganda Bölgesindeki Besshoky Meydanı'nda Bir Madencilik ve Metalürji Kompleksi İnşaatı
- Tobolsk Sahasında Kaynak Geliştirme ve Altın Üretimini Arttırma Çalışmaları
- Karaganda Bölgesinde Refrakter Ürünlerin Üretim Organizasyonu
- Kulan-Ketpes Florit Cevheri Yataklarının Geliştirilmesi
- Pavlodar Bölgesinde Ferrosilikon Alüminyum Üretim Organizasyonu
- Tymlai Madencilik, Kimya ve Metalurji Kompleksi İnşaatı
- Mangystau Bölgesinde Demir Üretimi İçin Bir Metalurji Kompleksi İnşaatı

• Madencilik ve İşleme Kompleksinin İnşası ve Aidarly Bakır Yatağının Endüstriyel Gelişimi

• Doğu Kazakistan Bölgesi'ndeki Demir Dışı ve Değerli Metal Yataklarının Endüstriyel Gelişimi

• Zhaissan Bakır Yatağının Ticari Olarak Geliştirilmesi

• Kül Prosesi İçin Bir Hidrometalurji Tesisinin İnşası

• Kalay Cevherlerini Çıkarmak ve İşlemek İçin Maden ve Metalurji Tesisinin İnşaatı

• Batalinskoye ve Krasnoarmeyskoye Bakır Cevheri Yataklarının Geliştirilmesi

• Nurbay, Besshocky ve Sarybulak Bakır Cevheri Yataklarının Geliştirilmesi

• Alaigyr Kurşun-Gümüş Yatağının Geliştirilmesi

• Katot Bakır Üretimi İçin Hidrometalurji Tesisi İnşaatı

• Drozhilov Sahasında Nadir Metal Cevherlerinin Üretimi ve İşlenmesi

• Güney Zhaur Tungsten Cevheri Yatağının Geliştirilmesi

• Karaganda Bölgesinde Bulunan Mayataş Sahasında Altın ve Kurşun Kaynaklarının Geliştirilmesi

• Doğu Kazakistan Bölgesi'ndeki Chumekskaya Sahasında Demir Cevheri Kaynaklarının Geliştirilmesi

• Maksut Yatağında Madencilik ve Bakır-Nikel Cevherlerinin İşlenmesinin Genişletilmesi

• Aktobe Oblast'taki Velikhovskoye Yatağında Çelik Üretimi İçin Tesis İnşası

• Shevchenkoye Kobalt-Nikel Sahasında Cevher Çıkarılması ve İşlenmesi

• Mangystau Oblast'ta Barit Konsantresi Üretimi İçin Maden Kompleksi İnşaatı

• Aktobe Oblast'ta Demir Üretimi İçin Bir Metalurji Kompleksi İnşaatı

• Samarskoye Yatağından Koklaşabilir Taş Kömürü Çıkarılması ve İşlenmesi

• Bogetkol Nikel-Kobalt Sahasında Cevherin Çıkarılması ve İşlenmesi

• Shokpar ve Gagarin Yataklarında Altın İçeren Cevherlerin Çıkarılması ve İşlenmesi

- Kogadyr-6 Altın Yataklarında Kanıtlanmış Altın Cevheri Yataklarının Çıkarılması ve Altın Geri Kazanım Tesisinin İnşası
- Manganez Konsantresi Üretimi İçin Bir Maden Sahası ve Cevher İşleme Tesisi İnşaatı
- Shoyimbai Sahasında Altın İçeren Cevherlerin Çıkarılması ve İşlenmesi
- Kokbulak Demir Cevheri Yatağının Geliştirilmesi ve Konsantre Zenginleştirme Tesisi Kurulması
- Tokhtar, Güney Tokhtar ve Güney-Tokhtar-Barambayev Yataklarındaki Bulunan Önemli Ölçülü Kaynaklardan Altın Cevherinin Çıkarılması
- Doğu Kazakistan Bölgesinde Bulunan Alexanderovskoye Çinko-Bakır Sahasının Geliştirilmesi

2.2.4. Makine

Kazakistan makine sektörünün temel amacı iç pazarın ihtiyaçlarının azami ölçüde karşılanması ve yüksek katma değerli ürün ihracatının artırılmasına olanak sağlayacak üretim yapısının şekillendirilmesidir. Makine ve ekipman ithalatı Kazakistan'ın genel ithalatı içerisinde ilk sırada yer almakta olup, ihtiyaç büyük ölçüde ithalat yoluyla karşılanmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020).

Makine mühendisliğinde son 10 yılda sanayileşme ve yatırım hacmi 2,9 kat artış göstermiştir. Kazakistan, sanayileşme yılları boyunca dünya endüstri liderleri olan General Electric, General Motors, Toyota, Alstom ve Talgo'nun yatırım alanı haline gelmiştir. Makine mühendisliğinde son 10 yılda sanayileşme, üretim hacmi 4,8 kat, yatırım 2,9 kat azalmış, ihracat hacmi 3,5 kat artmıştır. Ocak-Aralık 2020 döneminde makine-inşaat sektöründe üretim hacmi 1.807 olarak gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, makine imalatının payı, Kazakistan'ın imalat sanayiinde %14 ve tüm sanayiinde %7 oranındadır. Ocak-Nisan 2021'de makine mühendisliğinde üretim hacmi parasal olarak 648,2 milyar tenge'ye ulaşmıştır ve Ocak-Nisan 2020'ye (517.1 milyar tenge) göre %25,4 artış göstermiştir (Association of Kazakhstan Machinery Industry, <https://smkz.kz/en/about-us-2/>, 27.06.2021).

2.2.5. İnşaat

İnşaat sektöründeki gelişmeler ekonominin bütününe etkilerken, ciddi sosyal sonuçlar da doğurmaktadır. Kazakistan devleti sektörün dengeli gelişimini ve üretim kalitesinin yükselmesini sağlayacak politikalara ağırlık vermektedir. İnşaat alanında başlıca stratejik hedefler sektörde üretilen brüt katma değer ve iş verimliliğinin artırılması ve inşaat malzemeleri pazarında yerli üretimin payının yükseltilmesi olarak özetlenebilir. Söz konusu alanlarda önemli yatırım potansiyeli mevcuttur. Ülkede inşaat malzemeleri üretiminde kullanılacak zengin hammadde kaynakları bulunmasına rağmen, mevcut yatakların sadece yarısında üretim yapılmaktadır. Bu çerçevede, hemen hemen bütün inşaat malzemeleri çeşitlerinin üretilmesinin mümkün olduğu değerlendirilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020).

2019-2023 tahmin dönemi boyunca, endüstrinin çıktısının, hükümetin ülkenin ulaşım altyapısını ve konut sektörünü geliştirme çabalarıyla desteklenmesi beklenmektedir. Ulusal 2025 Stratejik Kalkınma Planı kapsamında hükümet, ülkenin genel altyapısını geliştirmeyi ve sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlamayı planlamaktadır. Plan, 2018-2025 döneminde %4,5-5 arasında bir GSYİH büyümesi elde etmeyi hedefleri arasına eklemiştir (Global Information, 2020).

Global Data, hükümetin ülkenin ulaşım altyapısını geliştirme planının etkisiyle altyapı inşaat pazarının 2023'te sektörün toplam değerinin %35'ini oluşturmasını beklemektedir. Plan, 2025 yılına kadar ulusal yolların %100'ünün ve devlet yollarının %95'inin tatmin edici ve iyi bir duruma getirilmesidir. Bu hedefe ulaşmak için hükümet, 10.000 km'lik yolu yeniden inşa etmeyi ve 11.000 km'lik ulusal yolları onarmayı planlamaktadır (Global Information, 2020).

2.2.6. Nükleer Endüstri

Kazakistan'da nükleer endüstrinin öncelikli sektörler arasında bulunmasının temel nedeni ülkenin sahip olduğu zengin uranyum rezervleridir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın verilerine göre, dünyada kanıtlanmış uranyum rezervlerinin %19'u Kazakistan'da bulunmaktadır. Ülke 2009 yılında 14.214 ton ile dünyanın en büyük uranyum üreticisi konumuna gelmiştir. 2010 yılında ise uranyum üretimi 17.803 tona çıkmıştır. 2019'da 2018 yılına göre %5 artarak 22.742 ton uranyum üretilmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020). Ancak ülkenin tek nükleer santrali olan Aktau nükleer reaktörü Haziran 1999'da kapatıldığı için Kazakistan şu anda nükleer enerji üretim kapasitesine sahip değildir (Nuclear Power in Kazakhstan, 2020).

2.2.7. Kimya Sektörü

Kimya sektörü Kazakistan sanayiinin diğer sektörlerinin hammadde, yarı mamul ve malzeme ihtiyacının karşılanması açısından önemli bir sektördür. Sektörde öncelikli hedefleri teknolojik, inovatif ve ihracata dönük yüksek katma değerli ürünlerin üretiminin sağlanması ve ulusal kimya sanayiinin rekabet gücünün artırılmasıdır. Kazakistan'ın ithal ettiği kimya sanayi ürünleri içerisinde gübreler, temizlik kimyasalları vs. katma değeri yüksek mamuller ağırlıktadır. Bu çerçevede, sektörde önemli yatırım potansiyeli bulunmaktadır. Zengin hammadde kaynakları kimya sanayiinin gelişmesi için elverişli zemin oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020).

Kazakistan'da kimya sektörü, diğer birçok sanayi, tarım ve hizmet sektörü için hammadde ve kaynak sağlayan öncelikli ve çeşitli bir sektördür. Kazakistan'da kimya sektörünün başlıca avantajları şunlardır (Chemical Industry Trends, 2016: 7):

- Kimya sektörünün gelişimine temel oluşturan önemli enerji, su ve doğal kaynak rezervleri,
- Halihazırda ithalat yoluyla sağlanan büyük ve hızlı büyüyen iç pazar,
- Kimya endüstrisinin çeşitli alt gruplarının üretiminde kapsamlı deneyim,
- İstikrarlı makroekonomik ortam,
- Yabancı yatırımı çekmek için elverişli bir arka plan,
- Çin'e ve kimyasallar için hızla büyüyen diğer pazarlara coğrafi yakınlık.

2.2.8. Petrol ve Doğalgaz Sektörlerinin Altyapısının Geliştirilmesi ve Petrol İşleme

Kazakistan petrol endüstrisinin gelişimi açısından petrol ürünleri üretim hacminin artırılması ve kalitesinin yükseltilmesi, dünya pazarlarında talep gören yüksek katma değerli petrokimya ürünlerinin üretimi, yüksek katma değerli petrokimya ürünleri üretimi için hammadde tedariki gibi stratejik hedefler belirlenmektedir. Ancak ülkede hidrokarbon hammaddesinin tam olarak işlenmesini sağlayacak teknolojik üretim süreçleri mevcut değildir. Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz ihracatının %79'u boru hatları, yüzde 13'ü deniz

yolu ve yüzde 8'i demiryolu ile taşınmaktadır. Kazakistan'da 1991'den bu yana toplam 1,5 milyar tondan fazla petrol ve 741 milyar metreküp doğal gazı üretilmiştir. 2025 yılında yıllık petrol üretim hacminin 105 milyon tona çıkarılması ve orta vadeli süreçte petrol ve doğal gaz sektöründe 75 milyar dolar değerinde yatırım projelerinin uygulanacağı öngörülmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020).

Oil & Gas Journal (OGJ) 'a göre, Kazakistan, Ocak 2018 itibariyle 30 milyar varil ham petrol rezervini kanıtlamıştır. Kazakistan, Hazar Denizi bölgesinde kanıtlanmış en büyük petrol rezervlerine sahiptir. Ülke, Pavlodar tesisi, Atyrau ve Shymkent rafinerilerinde üretimi hızla genişletmekte olup modernizasyonlarını tamamlamıştır. Hükümet, rafineri kapasitesini ve hafif petrol ürünleri ve yakıtlarının üretimini daha da genişletmek için dördüncü bir rafineri inşa etme planlarını açıklamıştır (International Trade Administration, 2021).

Kazakistan, önemli bir doğal gaz potansiyeline sahiptir. Kanıtlanmış gaz rezervleri 3 trilyon metreküp ve öngörülen rezervleri ise 5 trilyon metreküptür. Doğal gaz üretimi, ihracat ve iç tüketimi karşılamak için kullanılmaktadır. Petrol fiyatlarının toparlanması, Kazakistan'ın ekonominin ana itici gücü olan petrol ve gaz sektörünü canlandırmasına yardımcı olmuştur. Kazakistan'daki büyük hidrokarbon kaynakları ve büyük üretim ve ulaşım altyapı projelerine yapılan mevcut yatırımlar, ABD şirketleri için önemli ticari fırsatlar sunmaktadır (International Trade Administration, 2021).

2.2.9. Yenilenebilir Enerji

Kazakistan ekonomisinde su, rüzgar ve güneş gibi yenilenebilir enerji kaynakları alanında büyük potansiyellerin mevcut olması, öncelikli sektörler arasında özel bir yeri olan yenilenebilir enerji sektörünün geliştirilmesinde öncü olmuştur. Ayrıca ülkede rüzgar santrallerinin kurulması için incelenen 10 bölgenin bu amaç için uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Bahse konu bölgelerde kurulabilecek rüzgar santrallerinin toplam kapasitesinin 1000 Mega watt (MW), yıllık üretim hacminin ise 2-3 milyar KW olabileceği öngörülmektedir. Kazakistan devletinin yenilenebilir enerji yatırımlarına sağladığı özel destekler aşağıdaki gibi özetlenebilir (T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020):

- Tesis inşaatı için arsa temininde öncelik

- Enerji dağıtımını yapan kuruluşların yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjiyi öncelikli satın alma zorunluluğu
- Yenilenebilir kaynaklardan üretilen enerjinin dağıtım ağları üzerinden nakli sırasında ücret muafiyeti
- Yenilenebilir enerji tesislerinin dağıtım kuruluşunun ağına bağlanması sırasında Kazakistan'daki hizmetler sektörü 20 yıl içerisinde GSYİH'deki payını 59%, sanayi sektörü ise %36 seviyelerine çekmiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti, fosil bazlı enerjiden düşük karbonlu güce enerji geçişine başlamıştır. Kömür, 2019 yılında öngörülen toplam üretimin %64,7'sini ve termal üretimin %74,0'ını oluşturan ülkedeki baskın enerji kaynağıdır. Kazakistan, 2020 yılına kadar %3 ve 2030 yılına kadar %10 ara hedefi ile 2050 yılına kadar toplam enerji dengesinde yenilenebilir enerji kaynaklarının (YEK) %50'sine ulaşmayı planlamaktadır (International Trade Administration, 2021).

3. KAZAKİSTAN'IN DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLERİ

2020 yılı verilerine göre, ülkenin dış ticaretinde Rusya (%35), Çin (% 17), İtalya (% 15), Hollanda (% 7) ve Fransa (% 4) ilk 5 sırayı almaktadır. İthalat ve ihracat açısından ayrı ayrı bakarsak, 2020 yılında toplam ithalatta Rusya Federasyonu yüzde 35'lik payla en fazla ithalat yapılan ülke konumundadır. Çin (% 17), Almanya (% 5), ABD (% 3) ve İtalya (%2) Kazakistan'ın ithalatında ilk sıraları paylaşmaktadır. Türkiye ise yüzde 2 payla 7'nci sırada bulunmaktadır. İhracatta ise İtalya (% 14), Çin (% 19), Hollanda (% 7), Rusya Federasyonu (% 10) paya sahiptir. Türkiye ise Kazakistan'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında yüzde 5'lik paya sahiptir (International Trade Center, 2021). Veriler ışığında, Kazakistan'ın dış ticaretinin Sovyet ülkeleri dışındaki ülkelere yöneldiğini görmek mümkündür. Bu durumda, Kazakistan'ın gelişmiş ülkelere gerçekleştirmiş olduğu petrol ihracatından elde ettiği gelirlerin rolü yadsınmaz bir gerçektir.

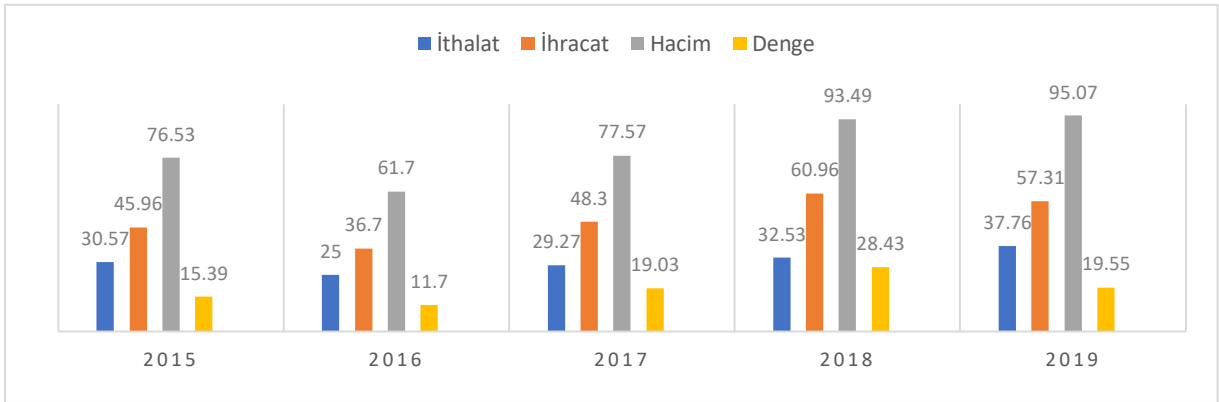
Rusya, Kazakistan'ın ithalatından en fazla pay alan ülkedir. Bunda iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştırıcı uygulamalar ve anlaşmalar rol oynamaktadır. Rusya, Kazakistan'a petrol ve petrol ürünleri, gıda sanayi ürünleri ve gıda hammaddeleri, makine ve ekipman, motorlu

taşıtlar araçları tedarik eden başlıca ithalatçı olma özelliğini korumaktadır DEİK /Türkiye-Kazakistan İş Konseyi, 2018: 3).

3.1. Kazakistan Dış Ticareti

2015-2019 yıllarında Kazakistan'ın dış ticaret hacmi artan bir seyir izlemiştir. İhracatta başlıca kalemlerin, petrol ve petrol yağları, doğalgaz, metal cevherleri ve metalden mamul ürünler, buğday ve diğer tarım ürünleri, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, inorganik kimyasallar, bakır, ithalatta makine ve ekipmanlar, taşıtlar araçları, metal mamuller, kimya ve gıda sanayii ürünleri, uçak, uzay aracı ve bunların parçaları, elektrikli makine ve teçhizat ve bunların parçaları, eczacılıkla ilgili ürünler olması ticaret hacminde artışı sağlayan unsurlardır. Ekonomisi günümüzde büyük ölçüde petrol ve madenlerin çıkarılması ile bunların ihracatına dayanan Kazakistan'da, üretime yönelik yatırımlar da çoğunlukla petrol sanayisine gelmektedir. İhracatının çoğunluğu petrol ve metallere dayandığından ihracat gelirleri, dünya piyasasındaki değişikliklerden dolayı sürekli sabit kalamamaktadır.

Grafik 1: Kazakistan'ın Dış Ekonomik İlişkileri (2015-2019)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021.

3.1.1. Kazakistan'ın İthalatı

Kazakistan dış ticarete en çok hammadde ihracatçısı olmasıyla beraber büyük ölçüde ithalatçı da bir ülkedir. İthalatında en büyük payı makine ve teçhizatları almaktadır. Ülkenin en önemli sektörlerinden olan petrolün çıkartılması ve taşınması için altyapı tesislerinin kurulmasına, mevcut tesislerin iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca ülke çoğunlukla makine ithal etmektedir. Bu noktada ülkenin ithalatında yatırım ve tüketim malları önemli yer tutmaktadır. Makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, elektrikli makine ve cihazlar, demiryolu veya tramvay vagonları, demir veya çelikten eşya, eczacılık ürünleri, mineral

yakıtlar ve yağlar, plastik ve bunlardan eşya, optik malzemeler ülkenin ithalatında başlıca ürün gruplarıdır DEİK /Türkiye-Kazakistan İş Konseyi, 2018: 2).

3.1.2. Kazakistan'ın İhracatı

Kazakistan'ın dış ticaret yapısının belirgin özelliklerinden biri petrol, gaz ve demirli metaller gibi sektörlerin toplam ihracat hacmindeki payının yüksek olmasıdır. Kazakistan'ın ihracatının yaklaşık %65'ini petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Bu durum, dünya petrol fiyatlarındaki artış sonrasında Kazakistan'ın dış ticaret hacmindeki önemli artışın nedenini de açıklamaktadır. Bununla birlikte, Kazakistan'ın petrol ve petrol ürünleri ihracatına yüksek bağımlılığı, bu ürünlerin fiyatlarının uluslararası piyasalarda düşük seyrettiği yıllarda Kazakistan ekonomisi için önemli bir sorun oluşturmaktadır (DEİK /Türkiye-Kazakistan İş Konseyi, 2018: 2).

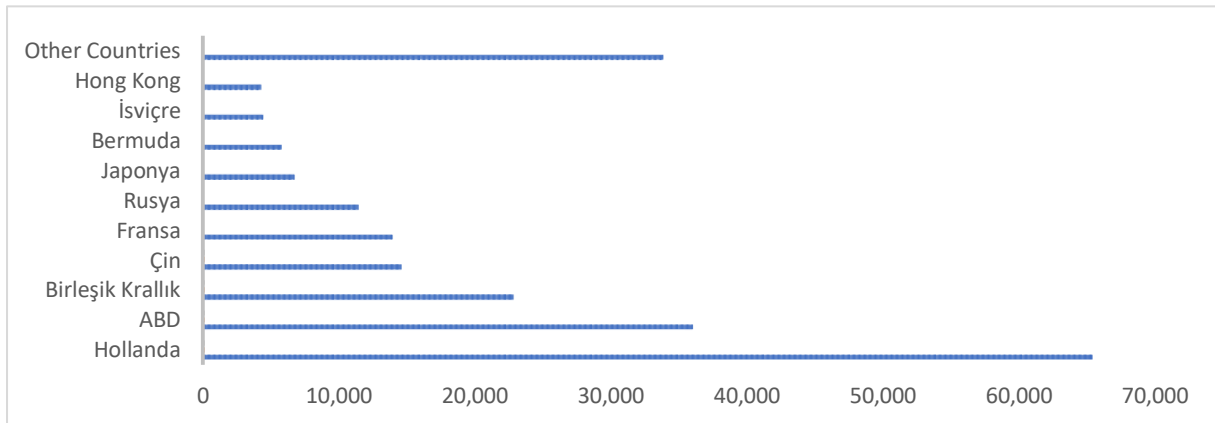
Ülkenin ihracatında mineral yakıtlar ve yağlar, demir ve çelik, cevherler, bakır ve bakırdan eşya ve inorganik, hububat, çinko ve çinkodan eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya önem arz eden ürün gruplarıdır.

3.2. Kazakistan'ın Yatırım İlişkileri

Kazakistan, bağımsızlıktan bu yana doğrudan yabancı yatırım çekmekte başarılı olmuştur. 2020 yılı itibariyle yatırım yaptığı ilk 10 ülke arasında, Hollanda, Birleşik Krallık, Çin, Fransa, Rusya gibi lider ülkelerin gözde yatırım merkezi niteliğinde olduğu görülmektedir.

Grafik 2: Kazakistan'ın Ülkeler İtibarı ile Doğrudan Yabancı Yatırımları (2020)

(Milyon Dolar \$)

Kaynak: National Bank of Kazakhstan, 2021.

Kazakistan, Rusya, Çin, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile sınırlarını paylaşan, Hazar Denizi'nde denize kıyısı olmayan bir Orta Asya ülkesidir. Enerji kaynaklarının cömert bağışları büyük bir ticaret fazlasıyla sonuçlanırken, katma değerli üretimin gelişimini azaltarak, Kazakistan'ı istikrarsız emtia fiyatlarına maruz bırakmıştır. Ürün çeşitlendirme eksikliğine ek olarak, ihracat pazarları Çin'de ve birkaç Avrupa ülkesinde oldukça yoğunlaşmıştır. Bu arada ithalat ağırlıklı olarak Rusya ve Çin'den gelmektedir. Rusya-Beyaz Rusya-Kazakistan Gümrük Birliği bölgesel ticaret fırsatlarını artırması gerekse de, Kazakistan daha geniş bir pazar sektörüne erişim sağlamak amacıyla DTÖ üyeliğini sonuçlandırmak için çaba sarf etmelidir. Ticarete rekabet gücünü artırmak için Kazakistan, doğal kaynaklara bağımlılığı, düşük üretkenlik, yetersiz bölgesel ve küresel entegrasyon, KOBİ'ler için sınırlı finansal erişim, yetersiz ticaret lojistiği ve zayıf kaliteli yönetim altyapısı ile ilgili sorunları ele almalıdır (International Trade Center, 2021).

4. TÜRKİYE İLE KAZAKİSTAN ARASINDAKİ TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER

4.1. Kazakistan- Türkiye Dış Ticaret İlişkileri

Türkiye, Kazakistan'ı tanıyan ilk ülkedir. Türkiye ile Kazakistan arasındaki ortak tarihi ve kültürel bağlar, hızla gelişen ilişkilerimizin temelini oluşturmaktadır. Kazakistan'ın bağımsızlığının ardından, bu ülke ile imzalanan birçok anlaşma ve protokolle çeşitli alanlardaki ilişkilerimizin ve işbirliğimizin temeli kurumsallaşmıştır. Nitekim, Kazakistan, Türkiye'nin bölgedeki en önemli siyasi ve ekonomik ortaklarından biri haline gelmiştir. Ekim 2009'da Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Türkiye ziyareti sırasında imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşması, ilişkilerimize yeni bir boyut getirmiştir (Republic Of Turkey Ministry Of Foreign Affairs, 2021).

Türkiye ile Kazakistan arasında Kazakistan'ın bağımsızlık kazandığı tarihten itibaren yakın ilişkiler kurulmuştur. İki ülke arasında ticari ve ekonomik işbirliğinin hukuki zeminini oluşturan temel anlaşma ve protokoller geçtiğimiz yıllarda imzalanarak yürürlüğe girmiştir (Deik / Türkiye-Kazakistan İş Konseyi, 2018: 3).

Tablo 7: İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Oluşturan Anlaşma ve Protokoller

Anlaşma Adı	İmza Tarihi	Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı
Ticaret ve Ekonomik Teknik İşbirliği Anlaşması	10.09.1997	02.06.1998/23360
Gümrük Konularında Karşılıklı İdari Yardım Ve İşbirliği Anlaşması	22.05.2003	31.07.2008/26953
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	01.05.1992	11.02.1995/6460
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	15.08.1995	05.11.1996/8664
Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	22.05.2003	
Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İşbirliği Programı ve İcra Planı	13.12.2007	20.03.2008/13357
Türkiye Cumhuriyeti Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Kazakistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Arasında Ortak Gümrük Komitesi Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı	23.12.2007	13.09.2019/30887
KEK XI. Dönem Toplantısı Protokolü ve Eylem Planı	11.11.2019	17.06.2020/31158
Yeni Sinerji Ortak Ekonomi Programı 2019-2020 Eylem Planı	11.11.2019	

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021.

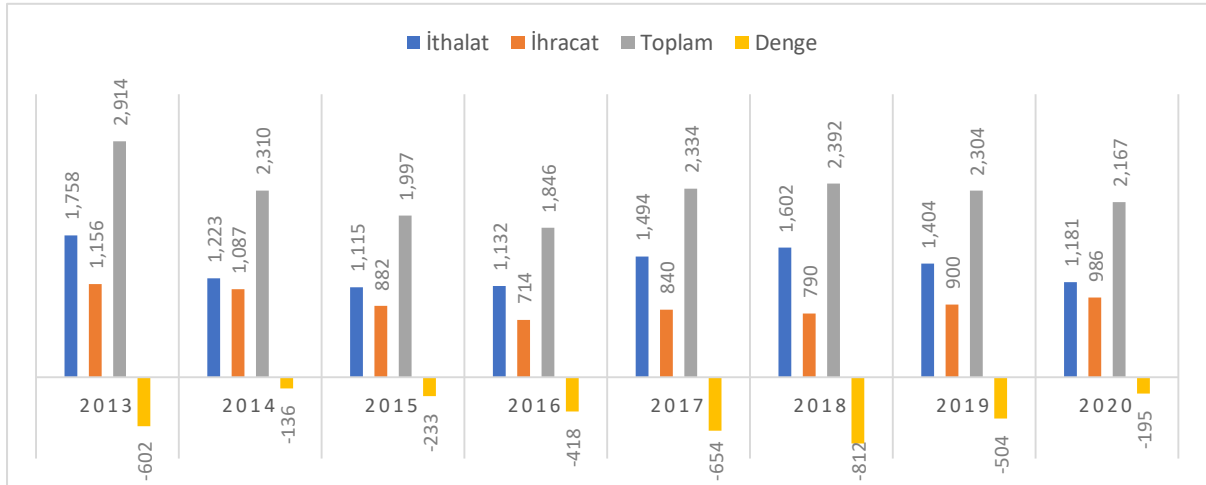
Kazakistan ve Türkiye arasındaki ticari ilişkiler, “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Protokol” ile başlamış ve daha sonra birkaç anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler temel olarak, Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, Ekonomik ve Teknik İş birliği, Yatırımların Karşılıklı Teşvik ve Korunması, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları (DPT, 2000: 33), Yeni Sinerji Ortak Ekonomi Programı 2019-2020 Eylem Planı’na dayanmaktadır. Özetle, iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, temel olarak ortak Ticaret Anlaşmaları üzerinden sürdürülmektedir.

Tablo 8: Türkiye-Kazakistan İlişkilerinin Temel Göstergeleri(2020)

	Türkiye'den Kazakistan'a	Kazakistan'dan Türkiye'ye
Toplam Ticaret(Milyon Dolar)	2.166,2	3.058,9
İhracat(Milyon Dolar)	985,7	2.131,5
İthalat(Milyon Dolar)	1.180,5	927,4
İhracatın Ticarettteki Payı (%)	%1	%5

Kaynak: Trademap, 2021.

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler göstergeleri incelendiğinde, Kazakistan'ın Türkiye'ye ihracatının, Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatından yaklaşık 1,2 kat fazla olduğu görülmektedir. İhracatın ticarettteki payı açısından Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatı % 1, Kazakistan'ın Türkiye'ye ihracatı ise toplam ihracat miktarının % 5'ini oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Kazakistan'dan ithalatında özellikle bakır ve bakır menşeli ürünlerin ağırlıklı olması ve Türkiye'nin petrol ithalatçısı bir ülke olması nedeniyle, Kazakistan ile yapılan ticarete açık verildiği söylenebilir.

Grafik 3: Türkiye – Kazakistan İkili Ticareti (Milyon dolar \$)

Kaynak: TÜİK.

Grafik incelendiğinde, Türkiye'nin Kazakistan ithalatındaki payının ihracata göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Son yıllarda ise ithalatta istikrarsız bir durum mevcuttur. Nitekim 2006 yılında Türkiye'nin ithalatında 31. sırada yer alan Kazakistan, 2012'de 26. sıraya yükselmiştir. 2017 yılında 42. sırada yer alırken, 2020 yılında 79.sıraya gerilemiştir. İhracata gelince, 2006 yılında 28. sırada yer alan Kazakistan'ın, 2012 yılında 30, 2017'de 43 sırada yer almaktadır. 2020'de ise 79.sırada olduğu görülmektedir (TÜİK).

4.1.1. Türkiye'nin Kazakistan'dan İthalatı

Türkiye'nin Kazakistan'dan ithalatında bakır ve bakırdan eşya, nikel ve nikelden eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya, kurşun ve kurşundan eşya, çinko ve çinkodan eşya gibi adi metallere çeşitli eşya ürünleri en önemli payı almaktadır. Bu bölümü oluşturan malların ithalatı, Türkiye'nin Kazakistan'dan ithalatının en önemli ve en büyük kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümün en önemli ithal kalemi bakır ve bakırdan eşya olmuştur.

Görüldüğü üzere Kazakistan'dan yapılan ithalatın genelini değerli ve işlenmiş maden ürünleri ve malzemeleri oluşturmaktadır. Türkiye- Kazakistan ithalatı, 2020 yılı mal grupları itibariyle incelendiğinde, % 9'luk bir payla kurşun ve kurşundan yapılmış eşya birinci sırayı alırken %7'lik bir payla çinko ikinci sırada, % 6'lık payla alüminyum üçüncü sırada yer almakta, bunu % 4'lük payla yenilebilir sebzeler ve % 2'lik payla mineral yakıtlar izlemektedir(TÜİK).

4.1.2. Türkiye'nin Kazakistan'a İhracatı

2020 yılı mal grupları itibariyle ülkemizin Kazakistan'a yaptığı ihracatın önemli bir bölümünü ilaç sektörü oluşturmaktadır. Söz konusu sektör, 2019-2020 yılları arasında %71,85 oranında artış göstermiştir. Bu ürünlerin yanı sıra, ihracatın % 3'ünü optik, fotografik, sinematografik, hassas ölçüm cihazları, kontrol, tıbbi ve cerrahi malzemeler, % 2'sini ise ayakkabı vb.ürünler oluşturmaktadır. 2020 yılı verilerine göre, Türkiye ve Kazakistan'ın aralarındaki dış ticaret hacmi, Kazakistan'ın toplam dış ticaret hacminin % 5'i iken, Türkiye'nin toplam dış ticaret hacminin % 1'i kadardır (TÜİK).

Türkiye, Kazakistan'ın ihracatında ilk 10 ülke arasında olsa da, dış ticaretinde Türkiye'nin kapladığı alanın düşük bir dilime sahip olması, iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin düşük seyirle ilerlediğini ve ticaret hacminin yavaş yavaş düşüşe geçtiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye-Kazakistan ekonomik ilişkilerinin ülke ekonomilerini etkileyecek derecede yüksek pozisyonda olmadığı söylenebilir.

İkili ticaret hacmimiz 2020 yılında yaklaşık 3 milyon dolara ulaşmıştır. Kazakistan'da Türk girişimci özellikle gıda, ilaç-kimya sanayi, inşaat, otelcilik ve imalat sektörleri oldukça aktiftir. Kazakistan'daki Türk inşaat firmaları 2019 yılına kadar 23,5 milyar dolarlık projeleri tamamlamıştır (Republic Of Turkey Ministry Of Foreign Affairs, 2021). Türkiye her ne kadar rakamsal olarak Kazakistan ile ticari ilişkilerini geliştirmiş olsa da oransal açıdan

bakıldığında aslında durağan ve ciddi şekilde geliştirilmesi gereken bir seyrin olduğu görülmektedir. Özetle, Kazakistan ile Türkiye arasındaki ikili ticaret hacminin, coğrafi uzaklık, ulaşımda kullanılan nakliye masraflarının yüksek olması gibi nedenler göz önünde bulundurulduğunda, arzu edilen seviyenin altında kaldığını söylemek mümkündür (Batmaz, 2004).

4.2. Kazakistan- Türkiye Yatırım İlişkileri

Kazakistan, bağımsızlıktan bu yana doğrudan yabancı yatırım çekmekte başarılı olmuştur. Ülke, Orta Asya'daki toplam doğrudan yabancı yatırımların %80'den fazlasını çekmiştir. Doğrudan yabancı yatırım artışı başta Kaşagan yatakları olmak üzere hidrokarbon alanlarındaki gelişmeler sayesinde olmuştur. Petrol dışında ülkede yabancı yatırımlar Kazakistan'da Türk yatırımları ilk sırada yer almaktadır. Girişimciler telekomünikasyon, bankacılık, finansal kiralama, inşaat ve taahhüt, kitle iletişim araçları, eğitim, ulaşım, petrol gibi imalat sanayi ve hizmet sektörünün hemen hemen tüm alanlarında faaliyet göstermektedir (Imanbekova, 2014: 311).

Kazakistan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DMS) Yasası'nın kabul edildiği ve 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girdiği bu ülkeye DMS'nin yaptığı yatırımlarda büyük artışlar olmuştur. 1990-2000 döneminde bu yatırımların tutarı 8,2 milyar dolara ulaşmış ve ülkenin yıllık GSYİH'sı %5,6'sına denk gelmektedir. 2019 yılında ise GSYH'nın %1.8'i olmuştur (TÜİK).

Kazakistan'daki Türk yatırımları ülkedeki petrol dışında yabancı yatırımlar içinde ilk sırada yer almaktadır. Girişimcilerimiz telekomünikasyon, bankacılık, finansal kiralama, inşaat-taahhüt, basın-yayın, eğitim, ulaştırma, otomotiv, imalat sanayi, petrol ve hizmet sektörü gibi neredeyse tüm alanlarda faaliyet göstermektedirler (Batmaz, 2004: 89).

Ekonomik ilişkiler alanında finansman sıkıntısı yaşanmasına rağmen, Türk bankaları şubeler açmış, ortak bankalar kurmuş, birçok projede alınan enerji alanında, özellikle tüketim ürünlerinde, geniş bir yelpazede üretim tesisleri kurmuştur. Türkiye ile Kazakistan arasında en hızlı büyüyen ekonomik işbirliği alanı inşaat sektörü olmuştur. 1992-2000 döneminde bu ülkede toplam müteahhitler projeye göre 2,5 milyar dolar düzeyinde taahhütte bulunmuştur. Türkiye müteahhitleri aynı dönemde dünya çapında toplam değeri 1,27 milyar dolar olarak üstlendikleri proje tutarının %9,2'sini bu ülkede gerçekleştirmişlerdir (Imanbekova, 2014: 311).

Kazakistan sağlamış olduğu birçok avantaj ile Türk işadamları tarafından yatırım ve ticari faaliyette bulunma açısından tercih edilen bir ülke olmuştur. Bu itibarla birçok Türk şirketi Kazakistan'da müşterek kurum kurmuş, şube ve temsilcilikler açmıştır. Ancak, son yıllarda müteahhitlik hizmetlerinde Türkiye'nin ülke pazarındaki payının gittikçe azalması, doğrudan yatırımların da hızla düşmesine neden olmuştur. Başta enerji sektörü olmak üzere, petrol ve petrol dışı sektörlerin de uluslararası konsorsiyumlar tarafından yönlendirildiği dikkate alındığında, Türkiye'nin ülke pazarındaki yerinin küçüldüğünü görmek mümkündür (Batmaz, 2004: 90-91).

SONUÇ

Zengin doğal kaynaklara ve petrol rezervlerine sahip olan Kazakistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde kalkınma potansiyeli en yüksek ülkedir. Ülkedeki gelişmeler ışığında, 1991-2002 döneminde istikrarsız bir durum mevcut olsa da 2008 krizi sonrasında nispeten dinamik büyüme oranlarını yakaladığını söylemek mümkündür. Ancak Kazakistan ile Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler incelendiğinde ise, siyasi ve kültürel alanlarda yaşanan olumlu gelişmelerin tam anlamıyla ticari ilişkilere yansıdığını söylemek güçtür. Türkiye-Kazakistan yatırım ilişkileri, ticari alanda kaydedilen gelişmeler henüz istenilen seviyeyi yakalayabilmiş değildir. Kazakistan'ın yıllık dış ticaretinde Türkiye'nin payının sadece yaklaşık % 5 civarında olması bu durumun en açık örneğidir. Ayrıca Türkiye, Kazakistan'ın doğrudan yabancı yatırım yaptığı ilk 10 ülke arasında yer almamaktadır. Hatta iki ülke arasındaki yatırım ilişkileri ticari ilişkilerin de gerisinde kalmıştır. Bu bağlamda, her iki ülkenin ticari ilişkilerinin gelişmesinin önündeki engellerin hızlı bir şekilde çözüme ulaştırılması gereklidir. Türkiye'nin Kazakistan'ın doğrudan yabancı yatırım yaptığı ülkeler arasında ilk sıralarda olmaması, yatırım ilişkilerinin ticari ilişkilerin de gerisinde kalması, siyasi ilişkilerin Türkiye-Kazakistan ekonomik ilişkilerine yansımadığını açık şekilde gözler önüne sermektedir. Fakat bağımsızlık tarihinden bu yana günümüzde gelinen durumun azımsanacak boyutta olmadığı da bir gerçektir.

Sonuç olarak; Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler incelendiğinde, söz konusu ilişkilerin beklentinin altında kaldığı görülmektedir. Yakın siyasi, kültürel ilişkilerimizin olduğu Kazakistan ile yaptığımız ticari ilişkilerimizin hedeflenen noktaya varması için iki ülkenin imkanları daha rasyonel şekilde değerlendirilmeli, ilişkilerin

somut ve sağlam temeller üzerinde planlanmasına özen gösterilmelidir. Kalıcı ve tutarlı ekonomi politikaları sayesinde kültürel, siyasi ilişkilerimiz; ticari ve ekonomik faaliyetler ile bir bütün halini arz edecek ve rasyonel ilişkiler kurulması sağlanabilecektir.

EXTENDED SUMMARY

Since the late 1980s, there has been a rapid globalization event in the world. With the developments in communication and communication technologies, the removal of the barriers and restrictions placed on the domestic markets by the countries has had a unifying effect on all markets. Globalization has emerged in the form of the transfer of production to foreign countries and liberalization of financial markets by multinational companies, which we can also call the globalization of production, rather than the liberalization of trade.

In a world where economic globalization has reached extreme dimensions, countries have to accelerate their development by using the benefits of globalization in the best way, not by staying out of it. In this context, the share of Turkey and Kazakhstan in world foreign trade in today's societies where commercial competition is adopted as an economic system is an issue that should be emphasized.

Kazakhstan, with its rich natural resources, is the country with the most strategic and development perspective among other Turkic Republics. Since its independence, liberalization of domestic and foreign trade, privatization of small companies, price and interest rates, and foreign direct investment investments, especially in the energy sector, have been followed closely by other countries with a radical liberalization and open development movement.

In the light of the developments in the country, when he examined the commercial and economic relations between Kazakhstan and Turkey in the 1992-2002 period; It is seen that the positive developments in the political and cultural fields are not exactly reflected in the trade and economy. In this direction, the following problems, which constitute a major obstacle to the development of trade and economic relations between the two countries, need to be resolved quickly.

Our investment relations in Kazakhstan remained at a lower level compared to the developments in the commercial field. Although there is very little potential in the field of industrial cooperation and there are projects for this potential, a large part of the project objectives could not be implemented due to the difficulties in obtaining financing, concrete

cooperation could not be achieved except for the construction of some textile, paper and sugar production facilities.

Our relations in the energy field, where Kazakhstan has a significant potential, have been limited to the shares held in projects carried out by international consortia in the field of oil and natural gas and some fields allocated to our country individually.

Since the transportation problem to Kazakhstan has not been resolved yet, the transportation process is prolonged and the cost is quite high. It is necessary to make joint investments in the direction of revising the transportation system between the two countries, determining alternative routes, channeling the existing transportation based on road transportation, especially railway and air transportation. In order to improve the commercial relations between the two countries, promotion activities should be focused on; fairs, fairs, exhibitions, etc. The participation of our companies in organizations should be encouraged.

As a result; when we look at the commercial and economic relations between Turkey and Kazakhstan, it is possible to say that the point reached is below our expectations, but the fact that this point has been reached is a success that cannot be underestimated. In this context, first of all, it should be noted that by evaluating the possibilities of our country more realistically, attention should be paid to ensure that the economic commitments to this country are in a size that can be met. For our country, it has become a necessity to develop our relations with this country, which is of great importance in every field, on realistic and concrete foundations, and to determine a permanent and consistent economic policy.

KAYNAKÇA

Акмаганбетова, А. (2010). Қазақстан Экономикасын Дамытудың Тиімді.

Asian Development Bank, (2021). *Asian Development Outlook 2021: Kazakhstan*
Механізмi. *Экономика. Общеобразовательные И Фундаментальные*, 103-106.

Alagöz, M., Erdoğan, S., Saçık, S. Y. (2011). “Kazakistan Cumhuriyeti’nin Ekonomik Performansının Ölçümü: 1992-2008”. *T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı*, 49-75.

- Batmaz, N. (2004). “Türkiye - Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar” . *Bilig*, 83-104.
- Brauer, B. (2007). “Kazakhstan’s Economic Challenges: How To Manage the Oil Boom?” *Transition Studies Review*, 188-194.
- Chemical Industry Trends. (2016). *Research and Knowledge Management*, 1-27.
- Deik / Türkiye-Kazakistan İş Konseyi. (2018). *Kazakistan Ekonomisindeki Gelişmeler Ve Türkiye – Kazakistan Ticari Ve Ekonomik İlişkileri*.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000), *Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Imanbekova, M. (2014). “Some Problems of Turkish Investments in Kazakhstan (The Example Of Turkish Firms In Almaty)” . *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 309-313.
- International Monetary Fund, Republic of Kazakhstan: Staff Report (2020). Article IV Consultation, Washington DC.
- Kazakistan Ülke Raporu*(2019). Adana.
- Кенжиева, А., Адиетова, Э. (2015). Әлем Сахнасында Қазақстан Экономикасының Бәсекеге Қабілеттілігінің Дамуы. *Х.Досмұхамедов атындағы Атырау МУ Хабаршысы* , 126-131.
- National Bank of Kazakhstan. (2010). “*The Annual Report*” . Kazakhstan.
- National Bank, (2000). *The Annual Report*. Kazakhstan.
- Nogayeva, A. (2019). “Geçmişten Günümüze Kazakistan”. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 347-353.
- Pomfret, R. (2005). “Kazakhstan's Economy since Independence:Does the Oil Boom Offer a Second Chance For”, *Europe-Asia Studies*, 859-876.
- Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2020), *Kazakistan Pazar Bilgileri*. T.C. Ticaret Bakanlığı.
- Togay, S. (2009). “Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü” . *Bilig*, 207-240.

Wandel, J. (2009). “Kazakhstan:Economic Transformation and Autocratic Power. *Mercatus Policy Series*”, *Country Brief*, 1-48.

İNTERNET KAYNAKLARI

Akışev, D. (2017), “Saving Grace”, <https://www.thebusinessyear.com/kazakhstan-2017/saving-grace/vip-interview/>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

Durmaz, S. (2020), “Kazakistan Hükümeti 100 Milyar Dolarlık Proje Havuzunu Onayladı”, *Madencilik Türkiye Dergisi*, <https://madencilikturkiye.com/kazakistan-hukumeti-100-milyar-dolarlik-proje-havuzunu-onayladi/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2021).

Global Information. (2020), <https://www.giiresearch.com/report/gd780690-construction-kazakhstan-key-trends-opportunities.html>, (Erişim Tarihi: 27.06.2021).

IMF. (2021), <https://www.imf.org/en/Countries/KAZ#countrydata>, (Erişim Tarihi:17.05.2021).

International Trade Center. (2021), <https://www.intracen.org/country/kazakhstan/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2021).

International Trade Administration. (2021), Energy Resource Guide, <https://www.trade.gov/energy-resource-guide-oil-and-gas-kazakhstan>, (Erişim Tarihi: 20.06.2021).

Kassenova, N. (2019), *Kazakhstan: Tested by Transition*. Chatcam House, <https://www.chathamhouse.org/2019/11/kazakhstan-tested-transition/7-relations-russia-and-china>, (Erişim Tarihi: 20.06.2021).

Казахстан занял 11 место в рейтинге стран по запасам нефти. (2020), <https://www.kazpravda.kz/news/ekonomika/kazahstan-zanyal-11-e-mesto-v-reitinge-stran-po-zapasam-nefti>, (Erişim Tarihi: 27.06.2021).

Macrotrends, “*Kazakhstan Trade Balance 1992-2022*”, <https://www.macrotrends.net/countries/KAZ/kazakhstan/trade-balance-deficit>, (Erişim Tarihi: 18.05.2021).

National Bank of Kazakhstan. (2021), <https://www.nationalbank.kz/en/page/statistika>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

- National Bank of Kazakhstan.* (2021), *Statistical Bulletin*, <https://nationalbank.kz/en/news/statisticheskij-byulleten/rubrics/422>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021)
- National Bank of Kazakhstan.* (2021), *Annual Report*, <https://nationalbank.kz/en/news/godovoy-otchet>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- Nuclear Power In Kazakhstan.* (2020), http://factsanddetails.com/central-asia/Kazakhstan/sub8_4e/entry-4675.html, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- Orta Asya Araştırmaları Merkezi.* (2020), <http://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/kazakistan/2867-kazakistan-in-hafif-sanayi-rnleri-ithalat-rakamlari-a-iklandi>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- Republic Of Turkey Ministry Of Foreign Affairs.* (2021), <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-kazakhstan.en.mfa>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- The World Bank.* (2021), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.CPA.FINQ.XQ>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- Trading Economics.* (2021), <https://tr.tradingeconomics.com/kazakhstan/government-budget>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- Trading Economics,* “Kazakistan - Devlet Bütçesi GSYİH Oranı”, <https://tr.tradingeconomics.com/kazakhstan/government-budget>, (Erişim Tarihi: 27.06.2021).